

Tamara D. Bradić

POZICIONIRANJE SUBJEKTA U INTERAKTIVNOJ UMETNOSTI: PSIHOANALITIČKO ČITANJE INSTALACIJE *OVO JE DŽUNGLA*

SAŽETAK

U ovom radu analizira se način na koji interaktivna umetnička instalacija *Ovo je džungla* autorki Izobel Nouns (Isobel Knowels) i Van Saurvajn (Van Sowerwine) pozicionira subjekat u kontekstu susreta sa nasiljem, koristeći teorijski okvir psihoanalitičke teorije Žaka Lakana (Jacques Lacan). Instalacija je osmišljena tako da fizički i emocionalno angažuje učesnike, omogućavajući im da na iskustvenom nivou preispitaju vlastitu poziciju u odnosu na druge – kao potencijalne žrtve, posmatračke ili aktere nasilja. Kroz analizu jezika, tela i prostora interaktivnosti, rad istražuje kako subjekt biva formiran i pozicioniran unutar simboličkog poretka, ali i kako se aktivira kao reaktivno biće koje kroz telesni odgovor artikuliše ono što ostaje izvan jezika – nezrecivo i traumatsko.

Polazeći od Lakanove koncepcije subjekta kao efekta jezika i simboličke kastracije, rad se takođe oslanja na feministička čitanja psihoanalize Julije Kristeve (Julia Kristeva) i Džudit Batler (Judith Butler), kao i na teorije afekta i telesne subjektivnosti Brajana Masumija (Brian Massumi) i Sare Ahmed (Sara Ahmed). U ovom okviru, instalacija *Ovo je džungla* tumači se kao prostor afektivnog mapiranja pozicija nasilja, u kojem se granice između subjekta i objekta brišu, a identifikacije sa pozicijama „žrtve” ili „nasilnika” bivaju destabilizovane. Poseban akcenat stavlja se na ulogu jezika kao diferencijalnog sistema koji oblikuje nesvesne obrasce identifikacije, ali i na potencijal umetnosti da otvori prostore za izmeštanje iz zadatih diskurzivnih pozicija koje određuje simbolički poredak.

Instalacija time ne funkcioniše samo kao estetski događaj, već i kao eksperimentalna forma koja testira granice subjekta, jezika i tela u kontekstu savremenih reprezentacija traume i međuljudskog nasilja.

KLJUČNE REČI

interaktivna umetnost,
pozicioniranje
subjekta, psihoanaliza,
trauma, jezik, afekat,
telo, žrtva, nasilnik.

1. Uvod

U savremenim umetničkim praksama sve češće dolazi do pomeranja fokusa sa pasivnog posmatranja umetničkog dela na aktivno učestvovanje posmatrača, čime se brišu granice između autora, umetničkog objekta i publike (Bourriaud 2002). Interaktivne umetničke instalacije naročito doprinose ovoj transformaciji jer omogućavaju učesnicima da svojim telima, emocijama i reakcijama učestvuju u stvaranju značenja. U tom kontekstu, umetnost postaje dinamičan prostor u kojem se subjekt istovremeno pojavljuje kao posmatrač, akter i interpretator vlastitog iskustva.

Ovaj rad analizira umetničku instalaciju *Ovo je džungla (It's a Jungle in Here)* autorki Izobel Nouls i Van Saurvajna, koje saraduju na interaktivnim projektima još od 2001. godine. Instalacija je smeštena u ručno izrađeni drveni kabinet sa dva otvora za glave i unutrašnjim sedištima za dve osobe. Unutar kabine, učesnici gledaju animaciju voza u koji ulaze papirni likovi sa projekcijom stvarnih lica samih učesnika, što omogućava duboku identifikaciju sa narativnim figurama. Tokom tri uzastopna scenarija nasilja, učesnici bivaju smešteni u pozicije napadača ili žrtve, a njihovom interakcijom (pomoću mikrofona i dugmeta) razvija se narativna dinamika. Transformacije napadača u arhetipske životinje (medved, vrane, zmija) dodatno pojačavaju simbolički sloj rada, evocirajući bajkovite i mitološke obrasce koji reflektuju kolektivne anksioznosti i unutrašnje konflikte.

Instalacija tako omogućava složenu telesnu, emocionalnu i simboličku projekciju identiteta, u kojoj se učesnici suočavaju sa sopstvenim reakcijama na nasilje, granicama etičkog delovanja i društvenim ulogama koje im se nameću. Na taj način, umetnički rad funkcioniše kao prostor psiho-socijalnog eksperimenta koji destabilizuje ustaljene pozicije subjekta i otvara prostor za introspektivnu refleksiju.

Teorijski okvir ovog istraživanja zasniva se na psihoanalitičkom pristupu Žaka Lakana, sa posebnim fokusom na koncepte ogleдалa, simboličkog poretka i pogleda Drugog (Lacan 1977; 1986). Uloga jezika, pogleda i tehnološkog posredovanja u konstruisanju subjekta biće analizirana u kontekstu umetničke instalacije kao mesta susreta imaginarnog, simboličkog i realnog. Paralelno s tim, teorije afekta (Ahmed 2004; Massumi 2002) biće korišćene kako bi se istražila afektivna dimenzija interakcije, s obzirom na to da instalacija izaziva telesne reakcije pre nego što se one mogu artikulirati jezikom.

Metodološki, istraživanje se oslanja na kvalitativni, interpretativni pristup, uz analizu značenja koja se formiraju kroz telesnu participaciju, narativnu strukturu i tehnološke medijacije. Instalacija *Ovo je džungla* posmatra se kao kompleksna semiotička i afektivna konfiguracija, u kojoj

subjekt nije stabilna instanca, već pozicija u stalnom premeštanju između identifikacije, otpora i internalizacije nasilja.

Cilj rada jeste da kroz analizu umetničke instalacije odgovori na sledeća istraživačka pitanja:

- (1) Kako instalacija pozicionira subjekta u odnosu na nasilje i odgovornost?
- (2) Na koji način se telesna i emocionalna interakcija reflektuje na konstrukciju identiteta učesnika?
- (3) Kako psihoanalitički koncepti subjekta i teorije afekta mogu doprijeti razumevanju umetničkog iskustva u kontekstu društvenih matrica moći i trauma?

Na ovaj način, umetnost se ne analizira samo kao estetski objekat, već kao performativno, interaktivno i afektivno polje u kojem se aktivno proizvode i preispituju društveno uslovljene reprezentacije identiteta, nasilja i subjektivnosti (Butler 2004; Caruth 1996; Žižek 2008).

2. Teorijski okvir

Ovaj rad polazi od psihoanalitičkog utemeljenja subjektivnosti prema Žaku Lakanu, koji osporava ideju subjekta kao autonomnog entiteta i umesto toga nudi razumevanje subjekta kao produkta simboličkog poretka jezika. U Lakanovoj teoriji, subjekt se konstituiše unutar tri reda – imaginarnog, simboličkog i stvarnog – pri čemu simbolički red, kao struktura jezika i zakona, igra presudnu ulogu u oblikovanju identiteta (Lacan 1977). Subjekt se pozicionira kroz odnos prema instanci Velikog Drugog – jeziku, zakonu, normi – koji određuje šta se može reći, misliti i želiti. Prihvatanjem „kastacije” – odnosno gubitka potpune kontrole nad značenjem i željom – subjekt ulazi u simbolički red, postajući subjekat nesvesnog (Lacan 1986). U tom okviru, pozicije „žrtve” i „nasilnik” ne razumeju se kao ontološke ili stabilne, već kao diskurzivne i promenljive – rezultat jezičkih pozicioniranja i relacija moći koje oblikuju identitetske procese.

U tom smislu, umetnička instalacija *Ovo je džungla* postaje prostor u kojem se subjekt konstruiše kroz glas, pogled i kretanje, ali i kroz nasilne diskurzivne figure koje proizvode nelagodu, nesigurnost i fragmentaciju identiteta. Nesvesno je strukturisano kao jezik, a subjekt je determinisan simboličkim označiteljima koji ga pozicioniraju unutar diskursa, često suprotno njegovim svesnim intencijama (Lacan 1983). Time se posmatrač instalacije, iako pozvan na igru i interakciju, suočava sa fundamentalnom nemogućnošću potpunog ovladavanja sopstvenom pozicijom. Ulazak u

prostor instalacije znači ulazak u simbolički poredak koji deluje i kroz ambijent, tehničku strukturu, zvuke, i pogled Drugog – lutka, kamere, publike.

Feminističke teorije subjektivnosti dodatno osvetljavaju kako se diskurzivne strukture ukrštaju sa telom, rodom i identitetom. Julija Kristeva u svojoj teoriji objekta uvodi pojam odbačenog – onoga što subjekt mora da isključi kako bi se subjektivizovao u simboličkom poretku (Kristeva 1982). Objekt, kako ga Kristeva definiše, nije ni unutrašnje ni spoljašnje, već granični fenomen koji destabilizuje subjekat i njegovu koherentnost. U umetničkoj instalaciji, objektne slike i situacije – dečiji glas u opasnosti, nemoć subjekta da interveniše, prikaz nasilja koje je neimenovano – pozivaju na afektivni odgovor koji prethodi racionalnoj artikulaciji, destabilizujući identitet učesnika.

Džudit Batler (Butler 1990) razvija koncept performativnosti identiteta, tvrdeći da identitet nije suštinski dat, već se proizvodi kroz ponavljanje društveno normiranih praksi. Rod, moć, nasilje i žrtvovanje nisu kategorije koje unapred postoje, već su efekti diskurzivnih činova koji se stalno ponavljaju i time omogućavaju i subverziju. U kontekstu instalacije, u kojoj učesnik biva pozvan da zauzme poziciju posmatrača, saučesnika ili spasitelja, identitet se javlja kao rezultat delovanja u diskursu, a ne kao njegova pretpostavka. Učesnikova reakcija – govor, pogled, izbegavanje, tišina – postaje performativni čin koji proizvodi značenje i pozicioniranje u mreži moći.

Teorije afekta omogućavaju dalje proširenje analize prema telesnim i emocionalnim iskustvima koja nadilaze simbolički kod. Brajan Masumi (Masumi 2002) pravi razliku između emocije i afekta, tvrdeći da je afekt primarna, pretkognitivna sila koja ne može biti u potpunosti uhvaćena jezikom. Afekti su intenziteti koji se kreću između tela i okoline i koji u instalaciji pokreću subjektivne promene bez jasne artikulacije. U interaktivnoj umetnosti, afekat nije samo individualna senzacija već i društveno oblikovan mehanizam prenosa značenja, emocije i političkog afiniteta.

Sara Ahmed (Ahmed 2004) dalje razvija ideju da afekti cirkulišu u prostoru, usmeravajući tela prema objektima i drugima. Oni su i proizvod i reproduktor društvenih normi i vrednosti, ali i potencijalno sredstvo otpora. U slučaju ove instalacije, telesne reakcije – napetost, izbegavanje, gađenje, suze – ne ukazuju samo na individualnu emocionalnu reakciju, već funkcionišu kao oblik društvene pozicioniranosti i odgovora na simboličke narative nasilja.

Instalacija *Ovo je džungla* stoga funkcioniše kao liminalni prostor u kojem se simbolički red i afektivno telo susreću. U njoj se identiteti ne potvrđuju, već destabilizuju; značenja nisu fiksna, već višeznačna i često kontradiktorna. Interaktivna struktura instalacije – koja uključuje korisnika kroz glas, kameru, pokret i odgovor – razotkriva kako subjekt nikada nije

neutralan posmatrač, već uvek uhvaćen u mrežu značenja i afekata. Učesnici su stalno prisiljeni da se pozicioniraju: da li su posmatrači ili saučesnici? Spasioci ili indiferentni? Ili se njihova pozicija stalno izmiče? Upravo u toj neodređenosti, teorijski okvir ovog rada pronalazi svoje puno značenje.

Kombinovanjem psihoanalitičkog, feminističkog i pristupa koji se odnosi na teoriju afekta, ovaj rad teži višeslojnom razumevanju procesa subjektivizacije u kontekstu interaktivne umetnosti. Teorijska osnova nije samo analitički alat, već epistemološki okvir koji omogućava kritičku analizu umetničke prakse kao mesta proizvodnje i transformacije subjektivnosti.

3. Metod istraživanja

Ovo istraživanje zasniva se na kvalitativnoj metodologiji, uz primenu studije slučaja kao osnovne istraživačke strategije. Istraživački fokus predstavlja interaktivna umetnička instalacija *Ovo je džungla* (Knowles and Sowerwine 2011), čiji je potencijal za višeslojnu simboličku, afektivnu i prostornu artikulaciju subjektivnosti prepoznat kao posebno značajan za analizu procesa subjektivizacije u savremenim umetničkim praksama. Izbor ove instalacije temelji se na njenoj sposobnosti da posmatrača ne angažuje isključivo vizuelno, već i somatski i emocionalno, čineći ga aktivnim učesnikom umetničkog narativa.

Instalacija funkcioniše tako što posetilac ulazi u zatvoren, intiman prostor i postaje deo narativa koji se odvija iz perspektive deteta. Kroz naraciju, zvučne i svetlosne efekte, kao i prostornu dramaturgiju, učesnik se pozicionira u središte priče koja tematizuje institucionalizaciju, marginalizaciju i oblike implicitnog nasilja. Time se stvara specifičan afektivni i diskurzivni ambijent u kojem je moguće analizirati subjektivne pozicije kroz prizmu jezika, tela i prostora.

Metodološki okvir ovog rada obuhvata četiri međusobno povezana analitička pristupa: hermeneutičku interpretaciju, koja omogućava dubinsko tumačenje narativne strukture, simbolike, vizuelnih kodova i interaktivnih mehanizama instalacije. Oslanjajući se na Rikerov (Ricoeur) koncept „viška značenja” (Ricoeur 1976), umetnički rad se tretira kao otvoreno polje značenja, u kojem se subjektivnost neprestano rekonfiguriše u dijalogu sa afektivnim i simboličkim elementima instalacije. Zatim, diskurzivnu analizu koja je fokusirana na označiteljske lance i narativne obrasce koji oblikuju subjekt unutar simboličkog poretka. Ova analiza oslanja se na teorijski aparat Žaka Lakana, naročito na njegovo razumevanje jezika kao strukture nesvesnog i subjekta kao produkta simboličkog posredovanja (Lacan 1977; 1986). Potom analizu tela i afekta, koja je usmerena na ispitivanje somatskih i afektivnih reakcija koje se javljaju u

kontakta sa instalacijom. U ovom kontekstu, afekt se razmatra kao epistemološki i politički značajan element subjektivnog iskustva, u skladu sa uvidima Masumija (Massumi 2002) i Ahmed (Ahmed 2004; 2010), i na kraju komparativnu teorijsku refleksiju čije se teorijske implikacije analiziranog umetničkog rada porede sa ključnim konceptima psihoanalize, feminističke teorije i teorija afekta. Ova refleksija omogućava dijalog između konkretnog umetničkog primera i širih teorijskih uvida o telu, jeziku, traumi i subjektivnosti (Butler 1990; Kristeva 1982).

U skladu sa interpretativnom epistemologijom, istraživački proces uključuje i refleksivnu poziciju autorke. Subjektivna angažovanost istraživača ne smatra se ograničenjem, već nužnim delom kvalitativne analize (Ahmed 2004). Cilj nije empirijska verifikacija reakcija publike, već tekstualno i afektivno čitanje umetničkog dela kao prostora produkcije značenja i subjektivnih pozicija.

Analiza instalacije fokusirana je na tri ključna aspekta: (1) narativnu strukturu i simbolički jezik; (2) afektivne i telesne reakcije učesnika; i (3) dinamiku interakcije tela, glasa i prostora. U tom kontekstu, subjekt se konceptualizuje kao mesto susreta sa realnim – onim što izmiče simboličkoj artikulaciji, ali snažno destabilizuje subjektivnu poziciju (Lacan 1986; Massumi 2002).

Korišćenjem diskurzivne analize označiteljskih struktura identifikovani su ključni mehanizmi konstrukcije pozicija „žrtve” i „nasilnika”, koji se dalje interpretiraju u odnosu na vizuelne i ambijentalne elemente instalacije. Time se otkrivaju subverzivni potencijali umetničkog rada da destabilizuje dominantne binarne opozicije i omogući drugačije konfiguracije subjektivnosti.

Na osnovu sprovedene analize formulisane su tri istraživačke hipoteze:

1. Pozicije „žrtve” i „nasilnika” formiraju se diskurzivno, u skladu sa Lakanovim shvatanjem jezika kao strukture subjektivizacije (Lacan 1986).
2. Afektivne i telesne reakcije učesnika omogućavaju pristup dimenziji realnog – onome što izmiče racionalnom značenju, ali ima presudan uticaj na subjektivno iskustvo (Ahmed 2004; Massumi 2002).
3. Interaktivna umetnička praksa, kao što je *Ovo je džungla*, funkcioniše kao prostor dekonstrukcije i rekonstrukcije identiteta, otvarajući mogućnosti za kritičko preispitivanje epistemoloških i ideoloških okvira nasilja i moći.

Na kraju, iako istraživanje ne uključuje empirijsku recepcijsku analizu, doprinosi razumevanju načina na koji interaktivna umetnost proizvodi

subjektivne pozicije i osvetljava društvene procese kroz afektivne i simboličke registre. Identifikovana metodološka ograničenja – fokus na jedan slučaj i izostanak publike kao aktivnog subjekta analize – otvaraju prostor za buduća istraživanja koja bi mogla obuhvatiti komparativne studije i empirijske podatke o recepciji interaktivne umetnosti.

4. Analiza umetničke instalacije i diskusija

Umetnička instalacija *Ovo je džungla* predstavlja zajednički rad Izobel Nouls i Van Sourvajn, umetnica koje sarađuju od 2001. godine. Instalacija je smeštena unutar ručno izrađenog ormarića kompaktnih dimenzija, čija prednja strana sadrži dva otvora namenjena za postavljanje glava učesnika, dok se ispod nalaze dve stolice, omogućavajući posetiocima fizičko uredjanje u umetnički prostor.

Unutar kabine nalazi se ekran na kojem se prikazuje stop-motion animacija voza koji pristaje na stanicu, unutar kojeg se kreću dva papirna animirana lika. Ključna inovacija ove instalacije jeste personalizacija likova: lica oba papirna lika projekcija su živih lica samih učesnika, snimljena kamerom postavljenom unutar ormarića. Time se stvara jedinstveni efekat psiho-fizičke projekcije, pri čemu učesnici vide sopstvene izraze i pokrete integrisane u narativnu animaciju.

Interakcija sa instalacijom odvija se kroz fizičke i glasovne akcije: osoba u ulozi napadača koristi dugme za pokretanje i nastavak akcija u tri uzastopna narativna scenarija, dok osoba u ulozi žrtve ima pristup mikrofону kako bi glasno izražavala odbrambene reakcije. Narativni tok obuhvata tri teme nasilja: u prvom scenariju muškarac fizički napada drugog muškarca; u drugom, dve učenice verbalno zadirkuju muškarca; u trećem, muškarac zlostavlja ženu. Na vrhuncu svakog scenarija, napadač se metaforički transformiše u životinju – medveda, dve vrane ili zmiju – simbolizujući zajedničku anksioznost i strah, kroz aluziju na ikonografiju drevnih bajki.

Tokom interakcije, žrtva može koristiti svoj glas da vikom aktivira odbrambeni mehanizam – transformaciju u kornjaču, što simbolično označava zaštitu od najintenzivnijeg nasilja. Međutim, u nekim slučajevima, uzvik žrtve izaziva ravnodušne ili neprijateljske reakcije drugih putnika u vozu, što dodatno produbljuje osećaj izolacije i nemoći.

Na ovaj način, instalacija ne samo da omogućava iskustvenu introspekciju odnosa moći i ranjivosti kroz simboličku igru i telesnu projekciju, već i poziva učesnike na afektivno angažovanje i promišljanje sopstvenog mesta u društvenim relacijama nasilja i otpornosti. *Ovo je džungla* funkcioniše kao eksperimentalni prostor u kojem se psihofizička projekcija ličnosti i

telesna interakcija prožimaju, otvarajući prostor za reinterpretaciju i transformaciju subjektivnosti (Knowles and Sowerwine 2011).

Umetnička instalacija *Ovo je džungla* karakteriše se visokom tehničkom i estetskom sofisticiranošću: smeštena je u zatvoreni, crni kubus nalik kabini, pa posetilac ulazi u prostor u kojem mu je dodeljeno mesto i određena pozicija – fizička, optička i simbolička. Instalacija koristi stop-animaciju, prostor zvuka, svetlosne efekte, kao i naraciju iz prvog lica kako bi se stvorila atmosfera koja je istovremeno intimna i uznemirujuća. Vizuelni stil je jednostavan, ali emocionalno jak: svet je prikazan iz vizure deteta – nizak kadar, deformisane proporcije, statične figure sa izrazito naglašenim gestovima i mimikom, što pojačava osećaj ranjivosti, nemoći i izolacije.

Pristup naraciji je specifičan – ne postoji klasična fabula, već niz scena koje evociraju osećaj svakodnevice deteta koje živi u domu za nezbrinutu decu. Instalacija se time ne bavi eksplicitnim prikazima nasilja, već stvara afektivno zasićeni prostor u kojem je posetilac pozvan da sâm interpretira značenje događaja i afekta koji ga obuzima. Upravo na tom mestu počinje proces subjektivizacije koji se razmatra u ovom radu.

Prva tačka diskusije odnosi se na pozicioniranje subjekta u instalaciji kroz prizmu Lakanove psihoanalize. U instalaciji, subjekt (učesnik) je suočen s naracijom koja je u isto vreme njegova i tuđa – govori se iz prvog lica, ali nije jasno ko tačno govori. Na taj način, posetilac je uvučen u poziciju imaginarne identifikacije, ali bez stabilnog oslonca, čime se proizvodi nemir – on postaje „ja” u naraciji, ali i „drugi” koji posmatra. Ova ambivalencija pozicije omogućava da se subjekt istovremeno identifikuje i distancira, što je osnova za analizu u psihoanalitičkom ključu. Odsustvo jasne simboličke strukture i nedostatak konsolidiranog Drugog dodatno otvaraju prostor za ispoljavanje realnog – onog što izmiče simbolizaciji, ali afektivno prožima telo posmatrača.

Druga tačka odnosi se na afektivni i telesni angažman subjekta, što je ključna dimenzija instalacije. Sara Ahmed (Ahmed 2010) tvrdi da emocije „cirkulišu među telima” i da su afekti sredstva društvenog pozicioniranja. U *Ovo je džungla*, ne samo da se emocije prenose kroz glas, ambijent i vizuelne elemente, već se posmatračev doživljaj telesno ugrađuje u umetnički rad – on fizički sedi, njegov pogled je usmeren, njegova čula su stimulisana. Taj afektivni angažman nije slučajan – on omogućava postepeno uranjanje u emocionalnu logiku deteta, u svet u kojem se ne razumeju svi odnosi, gde je sigurnost krhka, a značenje nedostižno. Afekat time postaje epistemološki aparat – ono što omogućava razumevanje i van jezika.

Treći aspekt diskusije tiče se načina na koji instalacija proizvodi iluziju interaktivnosti ili, preciznije, perceptivnu i afektivnu uključenost posmatrača. Iako instalacija nije interaktivna u tehničkom smislu (ne reaguje na

radnje posmatrača), ona stvara strukturu participacije: posetilac mora da uđe, zauzme poziciju, gleda, sluša i oseća – time postaje konstitutivni deo umetničkog događaja, a ne neutralni posmatrač. Altiser (Althusser 1971) govori o interpelaciji kao mehanizmu kojim ideologija poziva individuu da zauzme mesto u društvenom poretku. Ova instalacija koristi sličnu logiku: poziva posmatrača da bude „dete”, da oseti kako je to biti nemoćan, nadgledan, marginalizovan. Na taj način, umetnički rad subverzira klasičnu ulogu publike, jer publika ne može ostati izvan – ona postaje učesnik simboličke produkcije. Instalacija time aktivira etičko pitanje odgovornosti, jer posmatrač ne može „ugasiti ekran” bez posledica – on nosi to iskustvo sa sobom.

Na kraju, instalacija funkcioniše kao prostorno-afektivna kritika institucija i društvenih struktura moći. Dete koje je prikazano nije imenovano, njegovo lice nije personalizovano, njegovi doživljaji su fragmentarni – ali upravo u toj apstraktnosti prepoznamo sistemsku marginalizaciju. Feministička teorija subjektivnosti, naročito kod Butler (Butler 2005), insistira na razumevanju ranjivosti kao političkog stanja, a ne individualne slabosti. *Ovo je džungla* pokazuje da umetnost može biti prostor u kojem se oseti kako izgleda društveno isključenje i kako se proizvodi subjektivnost na granici bola i identiteta. Time umetnička instalacija ne prikazuje samo patnju – ona je proizvodi kao saznajni čin, omogućavajući gledatelju da uđe u prostor u kojem se patnja ne samo vidi, već i oseća i u telu i u simboličkom poretku.

Dakle, analiza umetničke instalacije *Ovo je džungla* zasniva se na tri ključne dimenzije koje se međusobno prožimaju: (1) simbolički poredak i subjekt jezika, (2) telo i afekat kao mesta otpora i izraza traume, i (3) etička i politička pitanja umetničke interaktivnosti. Ova složena mreža konceptualnih slojeva omogućava dublje razumevanje načina na koji interaktivna umetnost aktivira i potencira proces pozicioniranja subjekta, otvarajući prostor za transformaciju identiteta i osveščivanje društvenih struktura moći.

4.1. Simbolički poredak i subjekt jezika

Interaktivna instalacija *Ovo je džungla* pozicionira subjekt kroz proces koji je duboko utemeljen u Lakanovom pojmu simboličkog poretka, koji podrazumeva da subjekt nije autonomni entitet, već se formira i definiše unutar jezika i njegovih struktura (Lacan 1986). Prema Lakanovoj tezi, jezik nije neutralni kanal za prenos značenja, već diferencijalni sistem označitelja koji strukturira nesvesno i postavlja okvire za subjektivno pozicioniranje (Lacan 1977).

U kontekstu instalacije, uloge „nasilnika” i „žrtve” nisu ontološki date ili fiksne, već su produkovane i reproducirane unutar diskurzivnih mreža

koje jezici simbolički uspostavljaju. Ovakva postavka potvrđuje ideju da subjekt biva „okastriran” u jeziku, što znači da je njegov identitet uvek nekompletan i deficitaran, a njegovo mesto u društvenom sistemu određeno simboličkim regulativama (Lacan 1983). Time se pozicije moći i nemoći razotkrivaju kao performativne i relacijske, a ne kao esencijalne i trajne.

Pritiskom na dugme i glasovnom ekspresijom, učesnici aktivno učestvuju u procesu simboličkog označavanja i prekodiranja, što predstavlja praktičnu manifestaciju Lakanove ideje o subjektu kao efektu jezika (Lacan 1986). Takav performativni karakter interakcije omogućava destabilizaciju fiksiranih identitetskih kategorija, što je u skladu sa savremenim teorijama identiteta koje naglašavaju fluidnost, neodređenost i mogućnost promene (Butler 1990). Međutim, shvatanje identiteta kao promenljive, diskurzivno konstruisane pozicije, ima dublju teorijsku genezu. Još kod Frojda, subjekt se pojavljuje kao podeljen i protivrečan, oblikovan nesvesnim procesima koji izmiču svesnoj kontroli (Freud 1915). Marks, s druge strane, postavlja temelj za razumevanje subjektivnosti kao proizvoda materijalnih i ideoloških odnosa (Marx 1845). U tom smislu, kasnije teorije, poput Laklauove i Mufine koncepcije diskurzivne kontingencije identiteta (Laclau and Mouffe 1985), nastavljaju ovu liniju mišljenja – identitet nije stabilna esencija, već rezultat promenljivih simboličkih artikulacija. U okviru umetničke instalacije, takvo razumevanje subjekta postaje vidljivo kroz sâm čin učestvovanja, pri čemu se subjekt konstituiše u trenutku interakcije.

U tom smislu, instalacija ne samo da reflektuje, već i problematizuje diskurzivne mehanizme društvene kontrole i reprodukcije nasilja, čime se otvara prostor za kritičko propitivanje i potencijalnu subverziju. Ova diskurzivna dimenzija umetničkog iskustva snažno korespondira sa metodološkim pristupom hermeneutičke analize i diskurzivne dekonstrukcije, naglašavajući složenost i višeznačnost pozicioniranja subjekta.

4.2. Telo i afekat kao mesta otpora i izraza traume

Dok simbolički poredak strukturira subjekt kroz jezik, telo i afekat predstavljaju dimenzije koje otvaraju prostor izvan i ispod jezika, što potvrđuju teorije afekta Sare Ahmed (Ahmed 2004) i Brajana Masumija (Massumi 2002). Afekti nisu jednostavno emocionalni odgovori, već mikropolitike sile koje nadilaze simboličku reprezentaciju i time utiču na subjektivno iskustvo i društvene odnose.

U *Ovo je džungla*, telesna interakcija – bilo kroz glasovnu reakciju, pokret ili fizičku blizinu – omogućava učesnicima da iskuse dimenziju realnog u Lakanovom smislu: polje koje izmiče potpunoj simbolizaciji i predstavlja izvor traumatskih iskustava (Lacan 1983). Ova dimenzija afekta osvetljava

kako trauma nije samo psihička rana, već i telesni fenomen koji zahteva drugačiji pristup od samog jezika i diskursa.

Afektivna iskustva izazvana u instalaciji produbljuju svest o ranjivosti i moći, jer telo postaje aktivni nosilac značenja i site intersubjektivne komunikacije (Ahmed 2004). Tako se kroz afektivni angažman instalacija transformiše iz pasivne reprezentacije u dinamički proces koji može da dovede do subjektivnih promena. Ovaj proces korespondira sa drugom hipotezom rada, potvrđujući da je afektivna dimenzija ključna za razumevanje načina na koji trauma aktivira interaktivnu umetnost i mogućnosti za otpor.

Metodološki, fokus na afekt zahteva upotrebu interdisciplinarnih analiza koje integrišu psihoanalitičku teoriju, feminističku kritiku i studije o telu, što dodatno potvrđuje relevantnost kvalitativnog i hermeneutičkog pristupa koji se koristi u ovom istraživanju.

4.3. Etička i politička pitanja umetničke interaktivnosti

Treći aspekt analize osvetljava instalaciju kao prostor etičkog izazova i političke angažovanosti. Interaktivnost u ovom umetničkom delu nije puki formalni čin, već poziv na aktivnu odgovornost učesnika, koji bira između delovanja i ne-delovanja, između glasne reakcije i tišine. Ovaj ambivalentni etički prostor odražava ideju Džudit Batler (Butler 2004) da etika nastaje u susretu sa drugima čija je ranjivost neizreciva i delimično neshvatljiva.

Instalacija tako postaje „etički aparat” koji, kroz simulaciju nasilja i ranjivosti, uslovljava pojavu samosvesti o sopstvenoj poziciji u mreži moći i traume. Time se potvrđuje i treća hipoteza istraživanja – da umetničko delo ne samo da reprezentuje trauma i nasilje, već ih aktivno reinscenira, omogućavajući transformativni potencijal subjekta.

Diskurzivna analiza označitelja nasilja, dominacije i nemoći pokazuje kako se u toku interakcije simboličke pozicije destabilizuju i rekonfigurišu, brišući tradicionalnu distinkciju između umetničke reprezentacije i stvarnog iskustva. U tom smislu, umetnički čin postaje procesualan, višeslojan i otvoren za višestruke interpretacije, što je u skladu sa hermeneutičkim pristupom koji naglašava refleksivnost i višeznačnost značenja (Ricoeur 1976).

Analiza *Ovo je džungla* direktno osvetljava i potvrđuje ključne teze iz teorijskog i metodološkog dela rada. Metodološki, studija slučaja i interpretativna hermeneutika omogućile su da se složeni procesi pozicioniranja subjekta razotkriju kroz višestruke dimenzije umetničkog iskustva – simboličku, afektivnu i etičku. Istovremeno, teorijski okvir psihoanalize, feminističke kritike i teorija afekta obezbedio je potrebnu dubinu za analizu ne samo značenja već i konkretnih telesnih i emocionalnih manifestacija subjektivnosti.

U skladu sa hipotezama, rad pokazuje da:

- Pozicije nasilja i žrtve nisu fiksirane i prirodne, već se oblikuju kroz jezik i diskurzivne prakse, što potvrđuje ključni Lakanov koncept subjekta kao efekta jezika.
- Afekt i telo nisu sekundarni fenomeni već mesto susreta sa traumatskim realnim, što odgovara savremenim teorijama afekta.
- Umetnička interaktivnost nije neutralna već etički i politički angažovana praksa koja aktivira subjektivnu odgovornost i osvetljava dinamike moći u društvu.

Umetnička instalacija *Ovo je džungla* ne samo da tematizuje složene odnose nasilja, ranjivosti i moći, već kroz svoju interaktivnost aktivno uključuje učesnike u proces transformacije njihovih subjektivnih pozicija. Time instalacija deluje kao prostor emancipatornog potencijala, u kojem se kroz susret sa sopstvenim afektivnim i simboličkim limitima može otvoriti prostor za kritičku refleksiju i etičko samoprepoznavanje.

Korišćenjem psihoanalitičkog i feminističkog teorijskog okvira u analizi savremene interaktivne umetnosti, ovaj rad doprinosi razumevanju procesa subjektivizacije u savremenom društvu i razvija metodološke pristupe koji umetnički doživljaj sagledavaju kao višedimenzionalni fenomen.

5. Zaključak

Instalacija *Ovo je džungla* predstavlja jedinstveni umetnički i afektivni prostor u kojem se subjekt formira kroz interaktivno, telesno i emocionalno angažovanje. Korišćenjem psihoanalitičkog okvira Žaka Lakana, analizirali smo kako instalacija omogućava proces simboličke i imaginarne identifikacije, pri čemu se subjekt pozicionira u odnosu na nasilje – kao žrtva, posmatrač ili agresor. Interaktivni karakter instalacije – mogućnost glasovne i taktilne reakcije, prepoznavanje sopstvenog lica u telima animiranih likova i suočavanje s posledicama sopstvenog ili tuđeg nasilja – stvara uslove za subjektivnu destabilizaciju, ali i za potencijalno prepoznavanje sopstvene pozicije u društvenim matricama moći, kontrole i otpora.

Metodološki okvir rada, koji se oslanja na kvalitativnu analizu umetničkog dela, omogućio je uvid u višeslojnu dinamiku interaktivnosti i afektivnog odziva učesnika. Umesto objektivnog distanciranja, instalacija poziva na ulazak u narativ i fizičku participaciju, brišući granice između umetničkog dela i posmatrača. Time se umetnički čin pretvara u proces učenja o sebi, drugome i društvenim obrascima koje internalizujemo i reprodukujemo.

Transformacija aktera u životinje, kao i varijabilne reakcije okoline u scenama nasilja, funkcionišu kao simboličke reprezentacije kolektivne traume i nesigurnosti, pozivajući na razmišljanje o društvenim reakcijama na nasilje, odgovornosti i mogućnostima otpora. Uloga tehnologije u personalizaciji likova i produkciji efekta ogledala dodatno osnažuje analizu u pravcu razumevanja savremenih oblika identifikacije, digitalnog pogleda i rekonfiguracije subjekta kroz medijsku interaktivnost.

Ova instalacija ne nudi rešenja, niti moralne pouke – ona nas, naprotiv, izlaže neudobnim pitanjima: Ko sam ja u ovom scenariju? Da li sam nemoćan, ravnodušan, agresivan? Da li sam sposoban da reagujem, da zaštitim, da vrisnem? Tako *Ovo je džungla* postaje prostor simboličke proizvodnje značenja i mesto potencijalnog subjektivnog preobražaja, u kojem umetnost ne služi afirmaciji već razotkrivanju, otvaranju i destabilizaciji – kako individualnoj, tako i kolektivnoj.

Literatura

- Ahmed, Sara. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ahmed, Sara. 2010. *The Promise of Happiness*. Durham, NC: Duke University Press.
- Bourriaud, Nicolas. 2002. *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses du Réel.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith. 2004. *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Caruth, Cathy. 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Knowles, Isobel, and Van Sowerwine. 2011. *It's a Jungle in Here* [Interactive installation]. Melbourne: Experimenta Media Arts.
- Kristeva, Julia. 1982. *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. New York: Columbia University Press.
- Lacan, Jacques. 1977. *Écrits: A Selection*. Translated by Alan Sheridan. New York: W. W. Norton.
- Lacan, Jacques. 1983. *The Seminar of Jacques Lacan, Book III: The Psychoses 1955–1956*. Edited by Jacques-Alain Miller. Translated by Russell Grigg. New York: W. W. Norton.
- Lacan, Jacques. 1986. *The Seminar of Jacques Lacan, Book VII: The Ethics of Psychoanalysis 1959–1960*. Edited by Jacques-Alain Miller. Translated by Dennis Porter. New York: W. W. Norton.
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Marx, Karl. 1845. *Theses on Feuerbach*. In *The German Ideology*, edited by Friedrich Engels. Moscow: Progress Publishers.
- Massumi, Brian. 2002. *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Durham, NC: Duke University Press.
- Ricoeur, Paul. 1976. *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Fort Worth, TX: Texas Christian University Press.
- Žižek, Slavoj. 2008. *Violence*. New York: Picador.

Tamara D. Bradić

SUBJECT POSITIONING IN INTERACTIVE ART: A PSYCHOANALYTIC READING OF *IT'S A JUNGLE IN HERE*

Summary

This paper explores how the interactive art installation *Ovo je džungla (It's a Jungle in Here)*, Isobel Knowles and Van Sowerwine, 2011) produces, invites, and transforms the subject through encounters with scenes of violence and trauma. Using the psychoanalytic framework of Jacques Lacan—particularly the concepts of the Imaginary, the Symbolic, and the Real orders, the gaze, and the subject's constitution through the Other—the analysis examines how the installation simulates situations of fear, vulnerability, and structural violence, positioning the viewer in the role of a child facing powerlessness. Affect theory (Ahmed 2010; Massumi 2002), along with feminist and post-structuralist interpretations of the politics of emotion, the body, and virtuality, further illuminate the process of subjectivization within this interactive environment. The installation operates not only as a medium of trauma representation but also as an affective space in which witnessing is activated and the observer is interpellated into an ethical and political position. Particular emphasis is placed on the role of language as a differential system that shapes unconscious patterns of identification, as well as on the potential of art to open spaces for displacement from the given discursive positions determined by the symbolic order. The paper employs a critical hermeneutic methodology, combining qualitative textual analysis with an affective reading of the spatial and media organization of the installation.

Keywords: interactive art, subject positioning, psychoanalysis, trauma, language, affect, body, victim, perpetrator.